

5. Téma o centrálnom postavení intuícií preto týmto argumentom nie je zdôvodnená.

Tento argument nie je induktívny a treba uznať, že je veľmi silný.

Keďže ani argument založený na používaní slova „intuitívny“, ani argument založený na filozofickej praxi nedokazuje, že intuície zohrávajú špecifickú úlohu evidencie pri testovaní filozofických teórií, téza o centrálnom postavení intuícií nie je pravdivá.

Posledné tri kapitoly knihy Cappelen venuje tomu, aby (i) sa vyrovnal s možnými námietkami proti jeho úvahám a argumentom (9. kapitola); (ii) ukázal, že filozofiu nemožno považovať za konceptuálnu analýzu a že neexistujú špecifické filozofické konceptuálne pravdy (10. kapitola); (iii) poukázal na to, že experimentálna filozofia, ktorá sa v súčasnosti rozmáha, je omyl, keďže téza o centrálnom postavení intuícií neplatí, a teda experimentálne testovanie intuícií (napríklad pomocou dotazníkov) je pre filozofiu irelevantné (11. kapitola).

Bez ohľadu na to, čo si človek myslí o metodológii filozofie a o využívaní intuícií, Cappelenova kniha bude skutočným intelektuálnym zážitkom pre každého zainteresovaného čitateľa. Je napísaná mimoriadne jasne, koncízne a zrozumiteľne. Jej argumentačná štruktúra je transparentná, každé dôležité tvrdenie je vysvetlené a zdôvodnené, analýza empirického materiálu (t. j. filozofických textov) je nielen precízna, ale aj poučná a užitočná. Možno len dodať, že žiadne svoje tvrdenie autor neobhajuje odvolávaním sa na intuície, ale podporuje ho serióznou argumentáciou či empirickým skúmaním. Túto knihu možno považovať za jednu z najlepších ukážok analytického filozofovania.

Marián Zouhar

Marián Zouhar
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR
e-mail: marian.zouhar@gmail.com

LÁSZLÓ VÖRÖS:

Analytická historiografia versus národné dejiny

Pisa: Pisa University Press, 2011, 230 s.

László Vörös v knihe *Analytická historiografia versus* národné dejiny* analyzuje populárnu historickú kategóriu „národa“. Autor, zjavne inšpirovaný konštruktivistickým pohľadom na históriu, sa však vo svojej knihe nezaobera výlučne historiografickými faktmi o „národoch“ (až na poslednú kapitolu, ktorá je prípadovou štúdiou), ale chce skôr skúmať spôsoby, akými historici narábajú s kategóriou „národa“ v súvislosti s historickým písaním. Vörös sa domnieva, že historici používajú kategóriu „národa“ často zvecňujúco a esencialisticky, čo znamená, že o „národe“ uvažujú ako o živej entite nachádzajúcej sa priamo v realite. No takéto uvažovanie

---

* V slovenčine je správne *versus*. Vzhľadom na to, že kniha vyšla s nesprávnou podobou tohto slova v nadpise, zachováваме ju aj v texte recenzie (pozn. redakcie).

o „národe“ je podľa Vörösa značne problematické, keďže v konečnom dôsledku môže deformovať pohľad na národné dejiny. Cieľom Vörösovej knihy je poukázať na pomýlenosť tradičných historiografií, akoby zdôrazňujúcich objektívnu existenciu „národa“, a navrhnúť nový analytický prístup ku skúmaniu sociálnej reality „národov“. Podľa tohto teoretického prístupu „národy“ neexistujú ako substanciálne entity, ale len ako kategórie sociálnej praxe, prostredníctvom ktorých uchopujeme minulosť.

Vörösova monografia vyšla ako trinásť publikácia edície doktorských dizertácií účastníkov programu CLIOHERES.net. Kniha má ambíciu osloviť predovšetkým akademikov zaujímajúcich sa o historickú vedu, no domnievam sa, že na svoje si prídu aj filozofi histórie a čiastočne aj filozofi jazyka skúmajúci vzťah jazyka a reality. Kniha sa skladá z troch hlavných kapitol, pričom je vhodne doplnená o štvrtú kapitolu, predstavujúcu prípadovú štúdiu, v ktorej autor uplatnil teoretické a metodologické závery svojho výskumu. Mojm cieľom je predstaviť čitateľovi v stručnej podobe obsah jednotlivých kapitol a zároveň pripojiť niekoľko kritických postrehov. Obmedzím sa pritom len na prvé tri kapitoly, prípadovú štúdiu spomeniem len okrajovo.

Kniha sa vyznačuje prehľadným členením. V prvej kapitole sa autor venuje problematike tradičného spracovávanía výsledkov historického výskumu a jeho kritike. Dôvodom je to, že tradičné dejepisectvo malo zásadný vplyv na chápanie dejín „národa“. Tradiční historici, vychádzajúci z rankeovského historicizmu, podľa Vörösa „za jazyk komunikácie výsledkov svojich historických skúmaní prijali bežný jazyk každodennej komunikácie so všetkými jeho štylistickými a formálnymi postupmi a za cieľ štúdia minulosti stanovili ‚odhalenie‘ historickej pravdy (slovami Leopolda von Rankeho: ‚ako sa veci skutočne udiali‘) a jej pretlmočenie do súčasnosti vo forme príbehu“ (s. 2). Tradiční historici pritom odmietali akékoľvek ideologické a politické vplyvy pri písaní príbehu o dani v minulosti. Jednoducho verili, že štúdium histórie má byť nezaujaté, pričom výskum historických prameňov a priamočiary chronologický zápis výsledkov výskumu nám odhalí pravdivý príbeh o tom, čo sa stalo v minulosti. Príbeh je pritom nezávislý od historikov. Tí ho nevytvárajú, ale len objavujú, a to tak, že „nechajú rozprávať fakty“.

V tejto súvislosti je zarážajúca nekonzistentnosť v uvažovaní L. Rankeho. Na jednej strane odmieta akékoľvek subjektívne vplyvy či teórie pri zobrazovaní výsledkov historického výskumu (s. 15-17), na druhej strane však hovorí, že jazyk pri písaní historických diel má poetickú povahu, že historické texty sa vyznačujú estetickou úpravou a pôsobia na emočnú stránku čitateľa (s. 19-20). Z toho vyplýva, že Ranke musel pripúšťať, resp. zohľadňovať minimálne estetické hľadisko ako subjektívny prvok v historickom texte, čo protirečí jeho myšlienke o nezaujatom zázname minulosti. Ved' historické fakty inherentne neobsahujú estetické aranžovanie! Vörös na uvedenú nekonzistentnosť v Rankeho uvažovaní síce upozorňuje, no ponecháva ju bez komentára. Pritom by bolo vhodné vyrovnáť sa napríklad s tvrdeniami Haydena Whita, podľa ktorého za Rankeho uvažovaním treba vidieť istú metahistóriu, t. j. súbor subjektívnych presvedčení skresľujúcich nezaujatý pohľad na minulosť.

Spomenutý prístup ku skúmaniu dejín je podľa Vörösa neprípustný, pretože v konečnom dôsledku dospieva k zvečňujúcemu uvažovaniu o minulosti. O jednotlivých entitách, napríklad o „národe“, budú historici uvažovať ako o „živom“ a objektívne existujúcom prvku v realite. V dôsledku zlých epistemologických východísk sa preto v druhej polovici prvej kapitoly autor venuje kritike tradičnej historiografie. Využíva pritom „len“ šesť bodov kritiky prevzatej od Petera Burkeho, ktoré sa mu javia ako dostatočné. Za najzásadnejšie považujem posledné tri

body kritiky. Autor v nich postupne kritizuje prílišné spoliehanie sa na historické dokumenty, ideologické dopady na prácu historika, limitovaný model explanácie konania historických aktérov, a predovšetkým naivnú tézu tradičných historikov, podľa ktorej naratívne reprezentácie minulosti sú objektívne. Veď všetky výsledky historického výskumu podliehajú interpretačnej práci historika, vychádzajúceho z istého uhla pohľadu, predpokladov či ideológií. Poskytnúť objektívny záznam o dianí v minulosti sa tak stáva nedosiahnuteľným ideálom.

Druhá kapitola je z môjho pohľadu najzaujímavejšia, domnievam sa, že možno menej pre historikov, no o to viac pre filozofov. Cieľom autora v tejto časti knihy je poskytnúť čitateľovi iný, netradičný prístup k štúdiu dejín „národa“. Vörös ho nazýva analytickým prístupom, resp. analytickou historiografiou. Autor sa tu snaží o zapracovanie postupov sociálnych vied do tradičnej historiografie. Tie majú historikom pomôcť upraviť pojmový aparát tak, aby sa dokázali vyhnúť zvecňovaniu a esencionalizovaniu kategórií, ako je „národ“. To znamená, že analytický prístup v historiografii má podľa Vörösa viesť k poznaniu, že kategórie, s ktorými operujú historici, neoznačujú nejakú skutočnú entitu v realite, ale predstavujú len organizačné rámce na reprezentáciu reality, ktoré sú výsledkom akejsi sociálnej praxe (s. 39). Vďaka obohateniu tradičnej historiografie o analytickú terminológiu sa podľa autora vyhneme kladeniu neadekvátnych otázok. Otázky typu *Čo je národ?* nahradia adekvátnejšie otázky typu *Z akých sociálnych determinantov pri hovorení o národe historici vychádzajú?* Ak historici analytický prístup odmietnu, budú sa neustále dopúšťať dvoch chýb: zvecňovania a esencionalizmu. Ide o kľúčové problémy, ktoré Vörös skúma v súvislosti s kognitívnymi praktikami myslenia o minulej realite. Do značnej miery pritom vychádza z náročných filozofických východísk, no napriek tomu sa mu spomenuté problémy podarilo vykresliť jasným a zrozumiteľným spôsobom. Pod esencionalizmom autor rozumie modalitu v myslení človeka, ktorá je na počiatku triedenia vecí/ludí do kategórií. Chyba v tomto procese však spočíva v tom, že niekto kategorizuje veci/ludí do skupín na základe domnienky, že majú esenciálne vlastnosti, ktoré ich preduroujú na to, aby patrili do nejakej skupiny. Takéto uvažovanie je podľa Vörösa historicky podmienené, no je defektné. Nijaké esenciálne vlastnosti typu „byť Slovákom“ totiž neexistujú.

Obdobnou chybou je i zvecňovanie. Podľa autora ide o formu pomýleného pohľadu na realitu, keď sa každá kategória vníma ako predmet existujúci v realite, a nie ako výsledok konštruktívnej ľudskej činnosti, organizujúci pohľad na realitu. V dôsledku toho si autori nevedomujú, že na kategóriách ako „národ“ nie je nič prirodzené. Nemajú objektívnu existenciu, no uvažuje sa o nich tak, akoby ju mali. Hlavným dôvodom takéhoto uvažovania je podľa Vörösa používanie personifikácií v historických prácach. V prípade „národa“ to znamená, že o „národe“ historici uvažujú ako o kolektívnej bytosti. Používajú personifikácie typu „Slovákom sa nepodarilo presadiť“ (s. 62), čo znamená, že o Slovákoch uvažujú ako o konajúcej entite. Dôsledkom je zvecňujúce uvažovanie, podľa ktorého takáto entita skutočne existuje. Súhlasím s Vörösom, že takéto uvažovanie historikov môže deformovať pohľad na realitu. Historici si nemusia uvedomovať, že kategória „národ“ je len organizačný alebo identifikačný rámec vytvorený za účelom reprezentácie alebo pomenovania minulosti a že v skutočnosti mu nijaká entita nezodpovedá. Kategórie ako „národ“ a pod. sú len ľudským konštruktom slúžiacim na uchopenie minulosti a môžu sa kedykoľvek zmeniť. Na záver kapitoly Vörös rekapituľuje, že jedinou cestou, ako sa vyhnúť zvecňovaniu a esencionalizmu, je kritický analytický prístup k historiografii. Prekvapujúco pritom vyznieva jeho konštatovanie na s. 68, že kategória „národa“ je už tak hlboko zakorenená v myšliach historikov ako existujúca entita, že túto situáciu už zrejme nie je možné zvrátiť. Ani snaha implementovať analytickú metódu na očistenie

tradičného uvažovania o národných dejinách teda zrejme nedokáže nič zmeniť.

Po navrhnutí analytického prístupu ku skúmaniu dejín sa Vörös v tretej kapitole zameriava na kategorizačnú prax a produkciu sociálneho poznania ako spoluautora pohľadu na národné dejiny. V prvej časti kapitoly pritom rozlišuje štyri teórie sociálnych reprezentácií národov, na ktoré chce zároveň uplatniť analytické dejepisectvo, aby sa vyhol zvecňovaniu kategórie „národa“. Je však otázne, do akej miery sa to autorovi darí, keďže jeho snaha sa tu spája len s interpretáciou štyroch prístupov ku skúmaniu foriem nacionalizmu. Práve preto je prvá časť tejto kapitoly zaujímavá predovšetkým pre historikov, no už menej pre filozofov. Až v druhej polovici napĺňa to, čo si zaumienil na začiatku kapitoly. Vörös tu predstavuje teóriu sociálnych reprezentácií ako metódu, ktorá nemá produkovať zvecňujúce poznanie, ale naopak, má produkovať poznanie založené na mentálnom spracovaní empirie, vyjadrenom vo forme naratívnej reprezentácie. Samotná reprezentácia je tu len predstavou o tom, ako vnímať svet prostredníctvom súboru znakov alebo kategórií. Podľa autora platí, že sociálne reprezentácie sú produktom skupiny ľudí a vždy môžu existovať aj alternatívne reprezentácie (vízie, predstavy) (s. 116).

Ak budeme využívať takýto prístup ku skúmaniu reality, vyhneme sa podľa Vörösa problému zvecňovania. Druhou stranou mince je však to, že takýto prístup prináša so sebou i ťažkosti, ktoré môžu byť pre niektorých historikov neprijateľné. Najrozhodujúcejšou z nich je skutočnosť, že reprezentácie minulosti potom nemôžu byť „zrkadlom“ sveta. S ničím nekorrespondujú, čo znamená, že výsledky historického výskumu budeme môcť len ťažko označiť za pravdivé. Cieľom historikov je pritom odhaľovať pravdu o minulosti. Tento problém si nakoniec, keď sa odvoláva na Moscovica a Chartiera, uvedomuje aj autor. No nedostatkom je to, že neposkytuje čitateľovi návrh na riešenie tohto závažného problému.

Vo štvrtjej kapitole, ktorá je prípadovou štúdiou, chce autor skúmať, ako teória umelej kategórie „národa“ fungovala v kontexte uhorského nacionalizmu. Vychádza pritom z maďarskej tlače z rokov 1914 – 1918. Táto časť práce je bohatá na historiografické fakty, ktoré autor dokázal spracovať v prijateľnej podobe. Autor ukazuje, ako historici v tomto období skutočne defektne narábali s kategóriou „slovenského národa“, a dopúšťali sa tak zvecňovania. Autorov výskum sa tak prípadovou štúdiou len potvrdil.

Snáď jediná vec, ktorá by mohla na čitateľa pôsobiť rušivo, je Vörösove používanie a chápanie personifikácií. Podľa autora je používanie personifikácií jedným z najvýznamnejších dôvodov, prečo dochádza k zvecňovaniu kategórie „národa“. Historici totiž s obľubou používajú vyjadrenia typu „Slovákom sa nepodarilo presadiť“ alebo „Slováci jednoznačne sympatizovali s...“ (s. 62). Vďaka tomu sa kategória „národa“, v tomto prípade kategória „národa Slovákov“ považuje za niečo objektívne existujúce. Problémom však je Vörösove chápanie personifikácie. Autor nikde v texte neuvádza, čo rozumie pod personifikáciou. V zásade však ide o zosobňovanie, keď sa na neživé predmety prenášajú ľudské vlastnosti. Personifikácia je napríklad vyjadrená vo vete „Slnko sa usmieva“. Je však otázne, do akej miery môžeme považovať vyššie uvedené príklady za personifikácie. Je otázne, či je možné chápať „Slovákov“ ako neživú entitu, ktorej sa ďalej pripisujú ľudské vlastnosti. Čo je však podstatnejšie, uvedené Vörösove príklady spadajú skôr pod definíciu synekdochy. Synekdocha je literárny tróp, v ktorom dochádza k zámene celku za časť, alebo naopak časti za celok. Príkladom synekdochy je veta „Celé mesto sa zišlo na demonštrácii“. Je pritom zrejme, že výraz „celé mesto“ zastupuje časť obyvateľov mesta, to znamená celok zastupuje časť. Domnievam sa, že Vörösove príklady „personifikácií“ fungujú obdobne, a teda sú synekdochami. Výraz „Slováci“ zastupuje len časť Slovákov, ktorí skutočne

s niečím sympatizovali alebo ktorým sa nepodarilo presadiť. Celok „národ Slovákov“ tak zastupuje vybranú skupinu alebo časť Slovákov. Aký dopad môže mať táto nepresnosť (zámena personifikácie za synekdochu) na základné tézy knihy, to ponechám na posúdenie autora.

Odhladnuc od uvedených nedostatkov, kniha pôsobí na čitateľa veľmi dobrým dojmom. Domnievam sa, že ak je určená primárne pre historikov, môže byť plodným príspevkom do diskusie o historickom písaní. Ak ju vezme do rúk filozof histórie, narazí na niekoľko zaujímavých postrehov (teraz mám na mysli problematiku zvecňovania) a zároveň sa dočíta o známej problematike konštruktivismu v histórii, no zaodetej do nového šatu národných dejín. Určite to nie je márný pokus, preto v konečnom dôsledku hodnotím knihu pozitívne.

Ján Haluška

Ján Haluška
Katedra filozofie FF KU
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok
SR
e-mail: jan.haluska@ku.sk